

УДК 340.15(477.7-250Д)''18/19'':347.965.3

Корнієнко І. В., НУ «ОЮА»

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Є. В. ВАСЬКОВСЬКОГО

Проаналізовано дослідження етики адвоката у працях видатного представника одеської школи права Є. В. Васьковського. Показано авторську класифікацію юридичних справ за критерієм моральності та виявлену Є. В. Васьковським специфіку етичних основ діяльності правозахисників та судових представників.

Специфіка професійної діяльності адвоката полягає у виникненні в процесі її провадження особливих ситуацій, що регулюються не тільки правовими, але й моральними нормами. Зокрема, відношення адвоката та клієнта досить часто породжують моральну колізію між суспільним обов'язком у звичайному розумінні та професійним обов'язком додержання адвокатської таємниці, інтересів довірителя тощо. У зв'язку з цим логічно, що до адвоката висувуються підвищені моральні вимоги. Професійна мораль не є корпоративною мораллю, яка захищає станове привілеї та створює бар'єром між представниками певної професії та суспільством. Навпаки, професійна мораль має доповнювати, розвивати та конкретизувати суспільну мораль.

Адвокатська етика як різновид професійної етики сягає своїм корінням ХІХ століття. Саме тоді відомий французький адвокат М. Молло виробив правила адвокатської професії, які до сьогодні не втратили своєї актуальності. Основними принципами, на яких ґрунтується честь адвокатури, М. Молло називав поміркованість, безкорисливість, чесність, а незалежність адвоката він вважав одночасно його правом та обов'язком [1, с. 13-15]. Хоча у Росії вже у 1820 р. був розроблений законопроект щодо вимог до осіб, які надають юридичні послуги, все-таки становлення інституту адвокатської етики прийшлося на пореформені часи, на добу розквіту змагального процесу та суду присяжних [2, с. 20].

Аналіз попередніх досліджень. Історія російської адвокатури в основних її аспектах, у тому числі – організація адвокатури, персоналії видатних адвокатів – на сьогодні детально вивчена (М. Ю. Барщевський, М. Б. Смоленський, Н. В. Черкасова, В. О. Томсинов та ін.). Менше уваги приділено питанням формування ідейних основ вітчизняної адвокатури, зокрема, її етичним основам. Між тим ця проблематика залишається актуальною. Для одеської правової школи, що склалась більше ніж півтора століття тому, є відмітним, що свої варіанти етичного

обґрунтування адвокатської діяльності запропонував один з видатних її представників – цивіліст та практикуючий юрист Є. В. Васьковський. За межами досліджень нерідко залишаються видатні учені та педагоги, які склали славу одеської школи права не тільки на батьківщині, але й за її кордонами. Саме до них належить Є. В. Васьковський (1866-1942). Адвокатська діяльність стала його першим професійним заняттям по закінченню Новоросійського університету. Саме адвокатській етиці була присвячена одна із його наукових праць «Основні питання адвокатської етики», яка була опублікована у 1895 р. Питання адвокатської етики розкривались ним і в його фундаментальній праці «Організація адвокатури», що була захищена як магістерська дисертація, і в програмній брошурі «Майбутнє російської адвокатури», і в рецензії на уже згадувану роботу М. Молло [3; 4; 5; 6].

Творчість та практична діяльність Є. В. Васьковського поки що недостатньо вивчена. Присвячені йому статті В. О. Томсинова, Г. Д. Улетової, О. В. Гетманцева, І. С. Канзафарової, А. В. Васюк, Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко дають певне уявлення скоріше про його біографію та творчість, але не висчерпують проблематику його творчої спадщини.

Метою цієї статті є виявлення проблематики етики адвокатури у творчій спадщині видатного представника одеської школи права Є. В. Васьковського.

Виклад основного матеріалу. Адвокатська діяльність традиційно відносилась до так званих вільних професій, що зумовило прихід до адвокатури найбільш талановитих та здібних людей пореформеної Росії. Разом з тим, правовий нігілізм, значною мірою характерний для тодішнього суспільства, а ще більше редукція засад змагального процесу внаслідок судової контрреформи, підірвали авторитет «першого призову» російської адвокатури. Невипадково наприкінці XIX століття ряд непересічних адвокатів та учених-юристів висловлювали тривогу з приводу ролі та значення адвоката в російському суспільстві, й, серед іншого, ставили питання адвокатської етики [7; 8; 9].

Є. В. Васьковський проаналізував усі, в тому числі протилежні, позиції щодо адвокатської етики. Одні вчені вважали, що адвокатура допомагає багатим та утискає права та інтереси бідних. Інші вказували, що адвокатська етика є абсолютно зайвою, тому що бути чесною людиною – це обов'язок кожного громадянина, загальнолюдська вимога, а не спеціальна адвокатська. Представники цієї позиції робили висновок, що адвокатам не потрібна ніяка спеціальна адвокатська етика, достатньо, щоб адвокат був чесною людиною [3, с. 7].

Праця Є. В. Васьковського відстоювала позицію про наявність професійної етики адвоката. На підтвердження цих слів Є. В. Васьковський наводить багато прикладів, зокрема, «під час корабельної катастрофи діє загальне правило *saive qui peut*, але капітан корабля має останнім залишити корабель; для кожної людини обов'язкова заповідь «Не убий», але солдат в окремих ситуаціях повинен її порушувати». Отже, ми можемо зробити висновок, що загальнолюдська мораль виокремлюється від професійної моралі, тому що адвокатура не є загальнолюдським обов'язком, відповідно, адвокатська діяльність повинна мати свою професійну етику.

Брошура «Основні питання адвокатської етики» була у цьому сенсі справжнім практичним керівництвом у поставленій проблемі. У вступі до неї книги Є. В. Васьковський пояснює специфіку діяльності адвоката, що не схожа на інші професії: «адвокат зобов'язаний знаходитися у сфері, повної підводного каміння, яке є зовсім невідомим представникам інших ліберальних професій» [3, с. 4]. У ній автор детально аналізував норми моралі та визначав етичні правила поведінки адвокатів. Є. В. Васьковський зазначав, що «жодна професія не являє для моральності займатися нею, таких спокус, як адвокатура». Адвокат, на його думку, «будучи фахівцем у правознавстві, може оформити в законну форму будь-яку хитрість, будь-який підступ ...». На його думку, «судді і прокурори, знаходяться в такому ж становищі», тому він вважає, що поведінка адвоката – це об'єктивний показник його моральних якостей. Вона виражається через сукупність його вчинків, які мають моральне значення, а саме через наявність етичних почуттів, знань, звички давати моральну оцінку чужої поведінки, поступати морально – по совісті [3, с. 2].

У зазначеній роботі Є. В. Васьковського присутні глави, які присвячені основним принципам адвокатської етики, процедурі вибору справи адвокатом, способам ведення певної справи, межах дисциплінарної влади, етиці судового представництва та інш. Автор вважав, що адвокатська етика базується на двох принципах. По-перше, адвокат як уповноважений від суспільства повинен дотримуватися суспільних інтересів. По-друге, будучи фактором правосуддя адвокат повинен вести себе з гідністю, яка притаманна двом іншим учасникам правосуддя: прокурору та судді [3, с. 8].

Є. В. Васьковський розглядав адвоката як представника суспільства у здійсненні правосуддя. Він завжди діє в інтересах суспільства. У свою чергу, для інтересів суспільства моральні норми стоять вище правових приписів. Більше того, для Васьковського право – одна з форм моралі, оскільки воно є засобом здійснення добра та справедливості.

Відповідно, право повинно базуватися на нормах моралі, у зворотньому випадку, право перетвориться на засіб, за допомогою якого неможливо досягти поставленої мети, а саме здійснення справедливого та об'єктивного суду.

Є. В. Васьковський вказує на те, що на відміну від діяльності суддів та прокурорів, які мають встановлену державою заробітню платню та не зацікавлені у вирішенні справи, адвокат, навпаки, отримує кошти від клієнта. Неодноразово вчений вказує на той факт, що адвокати знаходяться у залежності від своїх клієнтів [3, с. 5]. Тому адвокат потребує дотримання правил професійної етики більше, ніж представник будь-якої іншої професії.

Підсумовуючи викладене, Є. В. Васьковський робить висновок, що діяльність адвоката має відповідати двом принципам адвокатської етики. сутність першого полягає в тому, що адвокат як уповноважений від суспільства, повинен переслідувати суспільний інтерес. Другий принцип передбачає те, що будучи фактором правосуддя, адвокат має поводитися так само гідно, як суддя та прокурор.

Є. В. Васьковський розглядає дві класифікації судових справ. Юридична класифікація передбачає поділ справ на: безумовно вірні (сприятливий результат є безсумнівним); безнадійні справи (шансів виграти справу немає); сумнівні (справи, відносно яких не можна сказати нічого достовірного, поки вони не будуть розглянуті у суді). За критерієм моральності справи поділяються на такі: гідні, в яких мораль знаходиться на вищому рівні; негідні справи, в яких моральна сторона у справі відсутня взагалі; сумнівні справи, за яких мораль можна визначити лише після початку розгляду справи у суді.

Після наведення у своїй науковій роботі «Основні питання адвокатської етики» цих двох загальних класифікацій судових справ, Є. В. Васьковський пропонує власну класифікацію. Згідно із зазначеною авторською класифікацією судових справ науковець виокремлює:

- справи, які є юридично вірними та відповідають нормам моралі (за таких справ адвокат отримує чітке переконання у тому, що його клієнт діяв правомірно);
- справи, які є юридично вірними, однак зовсім не відповідають нормам моралі (зовні справа виглядає надійно, але під нею ховається аморальна поведінка);
- справи, які є юридично вірними, але моральна сторона сумнівна (адвокат впевнений у виграві справи, але не впевнений чи правий його клієнт з моральної сторони);
- справи, які є юридично безнадійними, але відповідають нормам моралі (зокрема, вимоги про відшкодування шкоди за зобов'язаннями, що втратили силу за строками позовної давності);

- справи, які є юридично безнадійними і не відповідають нормам моралі (дії особи, яку затримали на місці вчинення злочину, спрямовані проти законних та правдивих позовів);

- справи, які є юридично безнадійними і морально сумнівними (ще до початку розгляду справи у суді очевидним є те, що справу буде програно і адвокат не впевнений чи правий його клієнт з моральної точки зору);

- справи, які є юридично сумнівними, але відповідають нормам моралі (обидві сторони сумлінно тлумачать закон або договір на свою користь, але результат розгляду справи невідомий);

- справи, які є юридично сумнівними та не відповідають нормам моралі (адвокат не знає кінцевого результату розгляду справи, моральна поведінка відсутня);

- справи, які є юридично і морально сумнівними (кінцевий результат та моральна поведінка осіб залишаються невідомими ще до початку розгляду справи у суді) [3, с. 13].

Враховуючи таку детальну класифікацію, можна зробити висновки з приводу того, за які із представлених категорій справ адвокат візьметься одразу, від яких може відмовитись, а над якими буде розмірковувати. Очевидно, що перша категорія справ є найсприятливішою, при її виборі у адвоката не виникає сумніву з приводу того чи буде справу виграно у судовому процесі, на відміну від четвертої, п'ятої, шостої категорій справ, де шляхом судового розгляду неможливо вирішити спір. Стосовно судових справ і усіх інших категоріях у адвоката може виникнути право вибору.

Розглядаючи питання етики російської адвокатури, Є. В. Васьковський перш за все звертає увагу на етику присяжної адвокатури, зазначаючи моральне розкладення приватної адвокатури як уже доконаний факт [5, с. 3]. Автор зазначав, що законодавство того часу не містило положень стосовно вибору справи адвокатом та його поведінки в особистому житті. Частково у законодавстві того часу були зазначені деякі аспекти професійних відносин між адвокатами та іншими державними службовцями і дуже абстрактно відображено права присяжних повірених щодо ухилення від захисту за призначенням. Всі спірні питання, які виникали стосовно адвокатської етики, вирішувалися згідно з положеннями етики судової магістратури.

Цікавою є позиція Є. В. Васьковського з приводу порівняльного аналізу інституту судового представництва та інституту адвокатури. Судовий представник здійснював клопотання у суді за чужими справами. Звідси автор робить висновок, що адвокатура та судове представництво є абсолютно різноманітними за своєю правовою

природою інституту. Основною завданням представника є захист суспільного інтересу у суді, завданням адвоката – захист інтересів клієнта [3, с. 37]. Також Є. В. Васьковський вказував на те, що вибір справи повіреним визначається принципом закономірності, а не моральною розбірливістю. Цей принцип застосовується і до способів ведення справ повіреним. Повірений завжди діє як допоміжний орган правосуддя і зобов'язаний суворо дотримуватися законів. Щодо поведінки повірених у професійних відносинах та у приватному житті застосовуються менш суворі вимоги, ніж до адвокатів. Вчений вважає, що враховуючи зазначені позиції, очевидно, що судове представництво потребує зовсім іншої організації, ніж інститут адвокатури. Відповідно етика адвоката суттєво відрізняється від етики представника. Автор відзначає, що етика судового представництва тільки за одним пунктом співпадає із етикою адвокатури, а саме у питаннях про способи вибору справ. Тому він пропонує відокремити інститут адвокатури від інституту представництва.

Є. В. Васьковський робить висновок, що адвокат перебуває у матеріальній залежності від клієнтів, що спонукає його, особливо в умовах жорсткої конкуренції, до відхилення від норм моралі. Звідси випливає, що адвокатура більш ніж будь-яка інша професійна діяльність потребує чітко побудованої адвокатської етики. Іншими словами, інституту адвокатури необхідна система правил особистої поведінки, якими повинні керуватися адвокати під час здійснення своєї професійної діяльності і порушення яких має передбачати накладення на них дисциплінарних стягнень.

Висновки. Правила адвокатської етики не можуть передбачати все різноманіття питань, які виникають у діяльності адвоката, проте вони є тим орієнтиром, який дозволяє йому обрати належну лінію поведінки, а органу, який застосовує дисциплінарну відповідальність, належно оцінити поведінку адвоката в суперечливій ситуації. Адже особи, від яких залежить доля інших людей, повинні мати на здійснення своєї діяльності не лише формальне, але й моральне право. Про ці та багато інших положень та правил, які стосуються адвокатської етики ще у кінці XIX – першій половині XX ст. писав видатний науковець, представник вітчизняної цивілістичної школи Євген Володимирович Васьковський. Його висновки та обґрунтування необхідності застосування адвокатської етики і зараз використовуються багатьма вченими сучасності при написанні своїх наукових праць. Безперечним є той факт, що наукові пошуки та здобутки Є. В. Васьковського у сфері застосування основ адвокатської етики являють собою цінність і мають великий виховний потенціал для сучасних адвокатів, що зумовлює інтерес практиків та теоретиків до його творчої спадщини.

Бібліографічний список

1. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции / М. Молло // Традиции адвокатской этики: Избранные труды российских и французских адвокатов (XIX – начало XX в.) / сост. : Елисеев И. В., Панкратов Р. Ю. ; предисл. : Тарло Е. Г. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2004. – С. 11-110.
2. Азаров Д. Н. Установление основ этических правил адвокатской профессии в России / Д. Н. Азаров // Адвокатская практика. – 2009. – № 4. – С. 19-21.
3. Васьковский Е. В. Основные вопросы адвокатской этики / Е. В. Васьковский. – СПб. : Тип. Сойкина, 1895. – 46 с.
4. Васьковский Е. В. Организация адвокатуры : в 2-х т. / Е. В. Васьковский. – СПб. : Типография П. П. Сойкина, 1893.
5. Васьковский Е. В. Будущее русской адвокатуры / Е. В. Васьковский. – СПб., 1893. – 20 с.
6. Васьковский Е. Молло. Правила адвокатской профессии во Франции. Изд. Н. Шубинского. М. 1894 : [Рецензия] / Е. Васьковский // Журнал Министерства юстиции. – 1894. – № 1. – С. 114-116.
7. Домбровский В. О. Вопросы адвокатской этики / В. О. Домбровский. – Вильна : Тип. О. Завадзкого, 1891. – 54 с.
8. Джаншиев Г. А. Из области адвокатской этики / Г. А. Джаншиев // Русская мысль. – 1885. – Кн. 5. – С. 34-57.
9. Абашидзе Д. Р. О причинах нелестного мнения об адвокатуре в обществе и печати / Д. Р. Абашидзе // Юридическое обозрение. – 1882. – № 55. – С. 461-473.

Проанализировано исследование этики адвоката в трудах выдающегося представителя одесской школы права Е. В. Васьковского. Показана авторская классификация юридических дел по критерию нравственности и выявленная Е. В. Васьковским специфика этических основ деятельности правозащитников и судебных представителей.

Research of lawyer's ethics in the writings of E. V. Vaskovskiy, a prominent representative of Odessa Law School, is analyzed. The author's classification of legal matters on the criterion of morality, and specific ethical foundations of lawyer's activity revealed by E. V. Vaskovskiy is displayed.

Стаття надійшла до редколегії 18.12.2012